

Kalemname

e-ISSN: 2651-3595

Temmuz-Aralık /June-December 2020, 5 (10): 444-471.

İslâm Aile Hukukunda Hısımlık İlişkisi Bakımından Ebeveyn Nafakası

Fethiye Birsen KAYMAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri (Fıkıh) Yüksek Lisans Öğrencisi.
Kırıkkale Üniversitesi / Türkiye
Institute of Social Sciences Basic Islamic Sciences (Fiqh) Postgraduate Student.
Kırıkkale University / Turkey
fethiyebirsenkaymek@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-7370-8742

Ayten EROL

Doç. Dr., İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Fıkıh Anabilim Dalı.
Kırıkkale Üniversitesi/ Türkiye
Assoc. Dr., Faculty of Islamic Sciences, Basic Islamic Sciences Department, Fiqh
Department.
Kırıkkale University / Turkey
aerva95@gmail.com
Orcid: 0000-0002-0787-4865

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12.15.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 12.21.2020

Yayın Tarihi / Published: 23.12.2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Temmuz-Aralık /June-December

Cilt / Volume: 5 Sayı /Issue: 10; **Sayfa / Pages:** 444-471.

Atıf / Cite as: Kaymak, Fethiye Birsen & Erol, Ayten. "İslâm Aile Hukukunda Hısımlık İlişkisi Bakımından Ebeveyn Nafakası". Kalemname 5 / 10 (Temmuz-Aralık 2020): 444-471.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Kirikkale University, Faculty of Islamic Sciences, Kirikkale, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kalemname>

İslâm Aile Hukukunda Hısımlık İlişkisi Bakımından Ebeveyn Nafakası

Özet:

İslâm hukuku, toplumda yardımlaşma ve dayanışma duygularını hâkim kılarak özellikle birbirlerinin sıkıntılarını gözetmesi için hısımların nafakasının temini, hem birey hem de toplumun sosyal korunmasını sağlarken, toplumsal adaletin gerçekleşmesine zemin oluşturur. İslâm aile hukukunda, mükelleflerin mali imkânları ölçüsünde usûl, fûrû' ve mahrem yakınlarının muhtaç olup yardıma ihtiyaçları hâsıl olduğunda yardımda bulunmaları dini, ahlaki ve hukuki bir yükümlülüktür. İslâm aile hukukunda usûl ve fûrû' özelinde ebeveyne ayrıca iyilik ve ihsanda bulunulmasının üzerinde ehemmiyetle durulması, onların haklarının ayrıca korunduğunu, toplum ve aile kurumunun kilit taşı olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla hısımlık nafakası çerçevesinde yardım edileceklerin başında anne-baba gelmekte, onların fakirlik, hastalık gibi durumlarında bazen nafakaya bazen de özel bakıma ihtiyaç duyulmaktadır.

İslâm aile hukukunda, fakir ve çalışamayacak durumda ihtiyaç sahibi olan ebeveyne nafaka sağlayacak fûrû'ya da mükellefiyette kimse ortak edilmemiş, onların hakkına karşılık evlatlık görevini yerine getirmesi için bir fırsat sunulmuştur. Bunun için hısımlık nafakası kapsamında fûrû'un ebeveyne nafaka mükellefi olabilmesi için belli şartlar getirilmiş ve birden fazla mükellef olması halinde yükümlülük sırası

oluşturulmuş, bir hukuk sistemi haline gelerek karşılıklı hakların korunması sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm hukuku, hısımlık nafakası, hısımlık ilişkisi, usûl, fûrû'

Parental Alimony in Terms of Kinship Relations in Islamic Family Law

Abstract

Islamic law enacts the spirits of solidarity in society, especially providing alimony for relatives and social protection for both the individual and society, and thus creating the basis for the realization of social justice. In Islamic family law, it is a religious, moral and legal obligation for capables to provide assistance to their parents and relatives. In Islamic family law, in regard to upper lineage (usûl) and lower lineage (fûrû'), the special emphasis on the granting help and kindness to the parents also shows that their rights are deliberately protected and that they are the keystone of the society and family institution. Therefore, parents are the first of those who will be helped within the framework of alimony.

In Islamic family law, the fûrû', who is required to provide alimony to the poor and unable parents, is actually given an opportunity to fulfill their duty of adoption, without sharing this responsibility with anybody else. For this purpose, certain conditions have been introduced in order for fûrû' to become liable for alimony to the parents, and in the case of more than one liables, an order of obligators has been established, thus establishing a legal system to protect mutual rights.

Keywords: Islamic law, parental alimony, kinships relations, upper/lower lineage.

Giriş

Toplumun en küçük birimini ve temel taşını oluşturan aile, en eski sosyal kurumlardan biridir. Aile kurumu ne kadar sağlam temeller üzerine kurulur, sağlam ve düzenli bir işleyiş içerisinde olursa o kadar topluma güven verir ve varlığını sağlıklı bir şekilde sürdürür.

Şüphesiz bir hukuk sistemi, öncelikle insanların beklentilerine cevap vererek ihtiyaçlarını karşılayarak, aralarındaki hak ve adaleti temin edip, toplumun sosyal korumasını sağlayarak başarılı olabilir. Bütün bunlara yönelik birey ve toplumların zaruri ihtiyaçlarının karşılanması ve muhafaza edilmesi için ahlak, sosyal adalet, toplumsal barış,

kardeşlik, sosyal koruma, dayanışma, yardımlaşma ve paylaşmanın sağlanması gerekmektedir.¹

Bu çerçevede, İslâm hukukunda bakım yükümlülüğü kapsamında yapılan harcamalar anlamına gelen nafaka,² toplumda sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın hayata geçirilmesini sağlayan muhtaç olanlara doğrudan ya da dolaylı maddî kaynak aktarımı sağlayan zorunlu sosyal koruma araçlarından biridir.³ Bu durumda İslam hukukunda nafaka kavramı sadece aile hukukuyla sınırlı olmayıp, aynı zamanda günümüzde sosyal adalet, hayvan hakları ve çevrenin korunmasını da içermektedir. Bu kavramlar kapsamında, kişinin sorumluluğu altında bulunan canlı ve cansız bütün varlıkların mevcudiyetlerini ve verimliliklerini sürdürdürebilmeleri için gerekli harcamaları bünyesinde barındırmaktadır.⁴

İslâm hukukunda insanın yaşaması için gerekli olan insanın maddi, tabî ve zarûfî ihtiyaçları olan iâşe, giyim, mesken ve bunlara bağlı yan ihtiyaçların karşılanma aracı olan nafaka, eşler arasındaki beraberliğin devamında ve aile topluluğunun ve toplumun huzur ve mutluluğunda önemli bir müessesedir.⁵

Günümüzde modernleşme ile birlikte geleneksel aile yapısındaki bazı işlevlerin değişmesi sonucunda geniş aile yerini çekirdek aileye bırakmakta ve özellikle bireyin merkeze alındığı görülmektedir.⁶ Bu durumda bireyselleşme ile birlikte kimi aileler ve akrabalar birbirinin ihtiyacını düşünemez hale gelirken, kimi ailelerde ise anne ve baba da aile içindeki rolünü ve önemini kaybetmeye⁷ başlamakta ve birbirlerinden kopma süreci yaşamaktadır. Ayrıca aile bireylerinin meşguliyetlerinin çeşitlenmesi ve sorumluluklarını ihmal etmeleri sonucunda, muhtaç ve kendi ihtiyaçlarını gideremeyecek durumda olan aile büyüklerinin ihtiyaç duydukları nafakaların, bakım ve gözetimlerin ihmal edildiği, hatta bazılarının bakımlarının sağlanması için huzur evlerine bırakıldığı bilinen bir gerçektir.

¹ Celal Erbay, "Nafaka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, c. XXXII, 2006, ss. 282-285, s. 285; Ayten Erol, *Social Protection in Islamic Law*, Germany/Berlin: Peter Lang GmbH, 2018, s. Arka kapak.

² Erbay, "Nafaka", s. 282.

³ Erol, s. 53.

⁴ Erbay, "Nafaka", s. 282.

⁵ Ruhi Özcan, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996, s. 3; Celâl Erbay, *İslâm Hukuku'nda Evlilik ve Hısımlık Nafakası: Kitâbu'n-Nafakat ve Türk Yargı Kararları ile Mukayeseli Olarak*, Bakü: Göytürk Neşriyat, 1995, s. Önsöz.

⁶ İştâ Cengiz, "Türk Sosyal Güvenlik Sistemi İçerisinde Yaşlılara Yönelik Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler", *Sosyal Güvenlik Dergisi*, c. 8, sayı: 2, 2018, ss. 23-40; s. 26.

⁷ Fereshteh Ebadi Asayesh, Mevlüt Özben, "Huzurevleri ve Yaşlılık: Ağrı ve İstanbul Örnekleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 23, 2019, ss. 849-864, s. 850.

İslâm hukuku, insanlara birbirlerine karşı hak ve sorumluluklar yüklemiştir.⁸ Bu çerçevede İslam aile hukuku içerisinde kadının kocasına ve çocuklarına, kocanın da karısına ve çocuklarına, usulün fûrû'una ve fûrû'nun usûlü'ne karşı maddi ve manevi sorumlulukları bulunmaktadır. Günümüzde ihmal edilen bu sorumluluğa dikkat çekmek amacıyla çalışmamızda İslâm aile hukuku ilişkisinden doğan hısımlık nafakası kapsamında ebeveynin nafakası ele alınacaktır.

1. İslâm Hukukunda Genel Olarak Nafakanın Tanımı Ve Çeşitleri

1.1. İslâm Hukukunda Nafakanın Tanımı

Nafaka, Arapça “نفق” (n-f-k) fiil kökünden “أنفق” (enfeka) fiilinin masdarı olan “إنفاق” (infâk) tan türetilmiş bir isimdir. Çoğulu “نفقات” (nefakât) ve “نفاق” (nifâk/nefâk) olan nafaka terimi sözlükte; bir kimsenin malını, parasını, yemeğini infak etmek, sarf etmek, harcamak, gitmek, bir şeyin eksilmesi, azalması, tükenmesi, insanın veya hayvanın ölmesi, malın iyi satılması ve insanın kendisine ve ailesine yenecek yemek, maişet ve diğer zarurî ihtiyaçların karşılanması için sarf ve infak ettiği şey gibi manaları ifade etmektedir.⁹

İslâm hukukunda bazı fakihler, Muhammed eş-Şeybânî'nin nafaka ile ilgili şu tanımını isabetli bulmuşlardır: “Nafaka, yiyecek (iâşe), giyim eşyası (kisve) ve mesken (süknâ) hakkıdır”¹⁰ Bazı fakihler ise nafakayı, “bir şeyin bekasının ve devamının bağlı olduğu yiyecek, giyecek ve iskân mahalli ile bunlara tâbî olan şeyler” olarak tanımlanmaktadır.¹¹ İbn Âbidîn, nafakayı “bir insanın aile fertlerine harcadığı her şey”¹² olarak ifade etmektedir. Başka bir tanımda nafaka, “hayatiyetin ve yararlanmanın sürekliliğini temin etmek için yapılan zorunlu harcamalar”¹³ olarak ifade edilmektedir.

Günümüz hukukunda ise nafaka, kişinin zaruret içinde bulunan veya bakmakla sorumlu olduğu kimselere nakdî veya yiyecek, giyecek ve mesken gibi şeylerle yaptığı

⁸ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006, s. 54; Muhammed Ebû Zehra, *Ahvâlü's-Şahsiyye*, Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabiyye, 1957, s. 17, 18.

⁹ Ebû Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, “Nfk”, *Lisanü'l-Arab*, tah: Yusuf el-Bakaî, İbrahim Şemseddîn, Nizâl Alî, Beyrut: Müessesetü'l-Alemiyyi li'l-Matbûât, c. III, 2005, s. 3988, 3989; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, c. II, 1968, s. 444.

¹⁰ Alaaddîn Ebî Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *el-Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, tah: Ali Muhammed Mu'avviz vd., Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, c. V, 2003, s. 108; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym el-Misrî, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, c. IV, 1997, s. 293; Bilmen, *Istılahatı Fıkhiyye* c. II, s. 444-445.

¹¹ Bilmen, *Istılahatı Fıkhiyye*, c. II, s. 444; Ruhi Özcan, *İslâm Hukuku'nda Karı Koca Nafaka Mükellefiyeti, Basılmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, Erzurum, 1976, s. 11.

¹² Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulazîz İbn Âbidîn el-Hüseynî ed-Dimaşkı, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenviri'l-Ebsâr*, tah: Adil Ahmet Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, c. V, 1994, s. 275.

¹³ Özcan, *İslam Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 11; Erbay, “Nafaka”, s. 282.

yardımlı¹⁴ olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bir kimsenin nafaka sorumluluğu yalnızca canlıların örfen belirlenen zarûrî ihtiyaçlarıyla sınırlı olmayıp cansızlara karşı da bu kapsamda sorumlulukları bulunmaktadır.¹⁵ Dolayısıyla, zikredilen tanımlar bütünüyle incelendiğinde kapsam itibarıyla daha geniş olan “hayatiyetin ve yararlanmanın sürekliliği” ifadesinin yer aldığı tanım hem insanları hem de hayvanları, bitki ve cansız varlıkları da bünyesinde barındırmasından dolayı daha isabetli görünmektedir. Bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki İslâm hukukunda nafaka, canlı cansız bütün mahlûkatın mevcudiyetlerinin ve yararlanmalarının devamını sağlamak için gerekli olan harcamaların tamamıdır.

1.2. İslâm Hukukunda Nafakanın Çeşitleri

İslam aile hukukunda nafaka hükümleri, aile hukuku ilişkisinden doğan ve mülkiyet ilişkisinden doğan nafaka çeşitleri şeklinde incelenmektedir. Aile hukuku ilişkisinden doğanlar evlilik ve hısımlık nafakası, mülkiyet ilişkisinden doğanlar ise kölelerin, hayvanların ve cansız varlıkların nafakasından oluşmaktadır.¹⁶

İslâm hukukunda genel hatlarıyla yiyecek, giyim, mesken ve bunlara bağlı harcamalar olarak çerçevesi belirlenen nafaka, sahibi ile mal arasındaki mülkiyet ilişkisine, eşler arasında evlilik birliğinin bulunmasına ve kan hısımlığı bulunanlar bakımından nesep birliğine dayandırılmaktadır. Bu açıdan İslâm hukukunda yardıma muhtaç olanların nafaka ihtiyaçlarının karşılanması hısımların sorumluluğuna verilmiş mali bir görevdir.¹⁷

İslâm hukukunda nafaka genel olarak ikiye ayrılır:

1. Kişinin kendisine gerekli olan nafaka. Bu, başkasına vereceği nafakadan önde gelir. Çünkü Hz. Peygamber; “*Önce kendi nefesine, sonra nafakası sana gerekli olan kimselere tasadduk et.*” buyurmuştur.¹⁸

2. Kişinin başkalarına vermesi gereken nafaka. Bu çeşit nafakanın, evlilik, hısımlık ve mülkiyet bağı¹⁹ olmak üzere üç sebebi vardır. Dolayısıyla çalışma konumuz İslâm aile hukukunda hısımlık nafakası kapsamında yer almaktadır.

¹⁴ *Türk Hukuk Lûgati*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1991, s. 265.

¹⁵ Özcan, *İslam Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 12; Erbay, “Nafaka”, s. 282.

¹⁶ Erbay, “Nafaka”, s. 282.

¹⁷ Özcan, *İslam Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 88; Erbay, *İslâm Hukuku'nda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, s. 73.

¹⁸ Ebû Dâvud, Zekât, 39, 40; Ahmed b. Hanbel, II, 94.

¹⁹ Bilmen, *İstılahatı Fıkhiyye*, c. II, s. 446; Vehbe ez-Zuhayli, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, (çev: Ahmet Efe vd.), İstanbul: Risale, c. X, 2015, s. 79.

2. İslâm Aile Hukukunda Hısımlık Nafakasının Kavramsal Çerçevesi

2.1. İslâm Aile Hukukunda Hısımlık Nafakasının Tanımı, Mahiyeti

İslâm aile hukukunda hısımlık nafakası, kişinin kendileriyle arasında nesep ve kan bağı bulunan zaruret halindeki yardıma muhtaç yakınlarının ihtiyaçlarını giderebilmek için yapılan bütün harcamalar olarak tanımlanmaktadır.²⁰

İslâm aile hukukunda hısımların nafakası, aralarında kan bağına bulunmasına bağlı olup, sıhri ve süt hısımlığı için nafaka sorumluluğu bulunmamaktadır. Hısımlık nafakası, mükellef ve alacaklının zaman ve şartların değişmesi ile kimi zaman borçlu kimi zaman alacaklı durumda olabildikleri karşılıklı bir nafaka yükümlülüğü arz etmektedir.²¹ Aynı nesepden gelen, birbirlerinin nafaka ihtiyaçlarını karşılama hukuku olan hısımlık nafakasının tarafları usûl, fûrû' ve mahrem yakınlardan oluşmaktadır.²²

"Asl" kelimesinin çoğulu olan "usûl", bir kimsenin nesep bakımından asılları olan anne, baba, dede, nine ve yukarı doğru devam eden, kişiye kan bağıyla bağlı üst soy hısımlarını ifade etmektedir. Fûrû' ise, dallar anlamına gelmekle birlikte çocuk, torunlar ve onların çocuklarını kapsayan alt soy hısımlar olarak tanımlanmaktadır.²³ Kişinin en yakın hısımlarından oluşan usûl, toplumların örf ve adetlerine göre şekillenen sosyal ve beşeri ilişkilerin merkezinde yer almaktadır. Nitekim bu ilişkiler usûl ve fûrû'u dini ve ahlaki sorumlulukların öznesi ve nesnesi konumuna getirmektedir. Usûl ve fûrû' arasındaki hak ve sorumluluklar, nesep bağı üzerine kurulduğundan, bu bağı kurulması veya sona ermesi kişinin kendi seçimi ile değil, evlilik birliği içinde doğuma bağlı, zorunlu bir ilişkiyi ifade etmektedir. Bu zorunlu ilişki, usûl ve fûrû'un birbirine karşı bakım ve nafaka yükümlülüğünü de beraberinde getirmektedir.²⁴

²⁰ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, tah: Muhammed Münîr ed-Dîmeşkî, Mısır: İdâretü't-Tibâatî'l-Münîriyye, c. X, 1352, s. 100; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Arafê ed-Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-Kebîr*, (b.y): Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, c. II, 2015, s. 522; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, c. V, s. 338; Özcan, *İslam Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 101; Erbay, *İslâm Hukuku'nda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, s. 77; Üveys Ateş, "İslâm Hukukunda ve Türk Medeni Hukukunda Ergin Akrabaya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı: 13, 2019, ss. 1-31, s. 6.

²¹ Erbay, "Nafaka", s. 283.

²² Özcan, *İslam Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 83; Erbay, "Nafaka", s. 283; Komisyon, *el-Mevsû'atu'l-Fıkhiyye*, Kuveyt: Viâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnî'l-İslâmiyye, c. XXXI, 2002, s. 72.

²³ Vecdi Akyüz, "Akraba", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. II, 1989, ss. 285-287, s. 286; Komisyon, *el-Mevsû'atu'l-Fıkhiyye*, c. XXXI, s. 72; Mehmet Boynukalın, "Usûl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXII, 2012, ss. 198-199, s. 198.

²⁴ Boynukalın, "Usûl", s. 198.

Hısımlık nafakasının taraflarından biri olan mahrem yakınlar ise, bir kimseye aralarında evlenme yasağı bulunduğu yakın akrabası olan küçük çocuklar, kadınlar ve erkeklerden muhtaç olanlardır. Bu yakın akrabalar amca, dayı, hala, teyze ve yeğen gibi kan hısımlarını kapsamaktadır.²⁵

İslâm aile hukukunda, kişilerin imkânları ölçüsünde usûl, fûrû' ve mahrem yakınlarının yardıma ihtiyaçları olduğunda yardımda bulunması din ve ahlâk kurallarının gereği kabul edilmektedir. Nitekim bu yükümlülüğün ihmal edilmesi veya yerine getirilmemesi durumunda genellikle belirli düzeydeki yakınların bazı durumlarda birbirine yardım etmesi için mükellefi hukuken zorlama imkânı bulunmaktadır.²⁶ Erbay, hısımlık nafakası literatürünün oluşumunu şu şekilde ifade etmektedir: "İslâm hukukçuları usûl, fûrû' ve birbirinin mahremi olan akraba arasında yardımlaşma ve nafaka yükümlülüğüne işaret eden âyet ve hadislerle fikhun genel ilkeleri ışığında zengin bir doktrin oluşturmuşlardır."²⁷

Bütün bunlardan, bir kişinin tek başına birey merkezli yaşayamayacağı, toplum olarak insanların birbirine ihtiyacı olduğu, aile içinde ve hısımlar arasındaki yardım ve dayanışmanın toplumdaki sosyal yardımlaşmanın başlangıcı olduğu ve bunun için de bir hukuk sistemi oluşturulduğu görülmektedir.

2.2. İslâm Aile Hukukunda Hısımlık Nafakasının Önemi

İnsan, hayatını normal bir şekilde devam ettirebilmek için nafaka kapsamında yiyecek, giyecek ve ikamet edecek bir yerin bulunmasına ihtiyaç duymaktadır.²⁸

İnsanoğlu, doğumundan kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek olgunluğa erişinceye kadar ailesinin yardımına ve nafakasının temin edilmesine ihtiyaç duymakta ve bu ihtiyacı ailesi tarafından karşılanmaktadır. İslâm hukukuna göre, kendisi çalışıp kazanmaya başlayan insan, öncelikle kendi nafakasını daha sonra eşinin, çocuklarının ve ihtiyaç halinde

²⁵ Şemsü'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Kitabu'l-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, c. V, 1989, s. 223; Şeyhü'l-İslâm Burhânüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir el-Merginânî, *İslâm Fıkhdan Tahkikli ve Tahriçli el-Hidâye Tercemesi*, çev: Ahmed Meylânî, İstanbul: Hayrettin Kahraman Neşriyat, c. II, 1990, s. 168; Erbay, "Nafaka", s. 283; Komisyon, *el-Mevsû'atu'l-Fikhiyye*, c. XXXI, s. 72.

²⁶ Sahnûn b. Saïd b. et-Tenûhî, *El-Müdevenetü'l-Kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, c. II, 1994, s. 262-265; Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî Fikhi'l-İmâmî's-Şâfîi*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, c. III, 1995, s. 158 vd.; Kâsânî, *el-Bedâi'u's-Sanâi'*, c. V, s. 166 vd.; Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, tah: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed el-Halev, Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, c. XI, 1997, s. 372 vd.; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, c. IV, (t.y), s. 415 vd.; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, c. V, s. 338 vd.; Abdurrahman Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, çev: Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, c. VI, 2007, s. 1826 vd.; Erbay, "Nafaka", s. 283.

²⁷ Erbay, "Nafaka", s. 283.

²⁸ Abdullah Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, Malatya: Yılmaz Yayıncılık, 2016, s. 157.

diğer yakınlarının nafakasını temin etmekle mükelleftir. Fakat insanın yaşam şartları değişir, çalışıp kazanamayacak duruma gelir ve hem kendisine hem de ailesine bakamaz durumda olursa, maddi imkâna sahip diğer aile fertlerinin ve yakın akrabalarının bu kişinin ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir.²⁹ Aksi takdirde nafakası sağlanmayan insanın hayata tutunup yaşamını sürdürmesi pek de mümkün olmayacaktır.

Aile bireyleri ve akrabalar arasındaki maddi ve manevi dayanışma ve yardımlaşma yükümlülüğü, aile bireylerinden kendi ihtiyaçlarını karşılayamayanlara diğerlerinin yardım eli uzatmalarını gerektirmektedir. Nitekim ihtiyacı olan aile fertlerine seyirci kalınmadan yardım edilip, nafakalarının temin edilmesi, aile fertleri ve akrabalar arasındaki bağları kuvvetlendirmekte, aile düzenini korumakta ve aileyi oluşturan bireylerin zarurete düşmelerini engellemektedir.³⁰ Dolayısıyla ailenin korunması toplumun korunmasını da sağlamaktadır.

Toplumda ve toplum özelinde aile içinde yardım edileceklerin en başında anne ve baba gelmektedir. Zira onların bazen sıhhatleri bozulabilir bazen de özel bakıma ihtiyaç duyabilirler. Birçok âyette³¹ Allah'a şirk koşmama emrinden sonra anne babaya iyilik ve ihsanda bulunulmasının zikredilmesi, onlara saygı ve merhametle davranılması emrinin bulunması, anne ve babanın örneğinde bütün usûl hısımlara davranışın esasını oluşturmakla birlikte konunun önemini de göstermektedir. Anne, baba, nine veya dedenin yaşlanması durumunda bakım ve nafakasının toplumdan, devlet veya diğer kurumlardan ziyade kendi ailesi tarafından üstlenilmesi sıla-i rahim emrine ve ahlaka daha uygundur. Nitekim çocukların aile ortamında ve onların sevgisiyle büyüme hakları olduğu kadar yaşlıların da saygı ve sevgi ortamında kendi aileleri içinde yaşamlarını sürdürmeleri esas kabul edilmelidir.³²

2.3. İslâm Aile Hukukunda Hısımlık Nafakası Yükümlülüğü

Maddi imkânı olan kişilerin, yardıma muhtaç ve çalışabilecek gücü olmayan akrabalarının nafakalarını karşılama yükümlülükleri bulunmaktadır. İslâm hukukçuları,

²⁹ Özcan, *İslam Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 6; Özlem Çelik, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası Mükellefiyetinde Din Farkı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 4.

³⁰ Ahmet Cemal Ruhi, *Yarçıtay İctihatlarıyla Nafaka Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2010, s. 18; Ateş, "Ergin Akrabaya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", s. 3.

³¹ İsrâ, 17/23, 24; Ankebût, 29/ 8; Lokman, 31/15.

³² Mustafa Çağrı, "Ana Baba", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. III, 1991, ss. 103-105, s. 103; Boynukalın, "Usûl", s. 199.

hısımlık nafakasını oluşturan bu yükümlülüğün anne, baba ve çocuklar arasında olduğu hususunda ittifak etmekle³³ birlikte usûl ve fûrû'un tamamı ve diğer yakın hısımlar arasında alacaklı ve borçlu ilişkisinin bulunup bulunmayacağı konusunda farklı görüşler açıklamaktadırlar.³⁴ Mezheplerin nafaka sorumluluğunu gerektiren hısımlığı sınırlarken çerçeveyi en geniş çizen Hanefîler ve Hanbelîler, sonra Şâfiîler ve kapsamı en dar tutan Mâlikîlerdir.³⁵

Hanefîlerin görüşüne göre nafaka yükümlülüğü, usûl, fûrû' ve soy birliğine bağlı birbiriyle evlenmeleri haram olan mahrem hısımlar arasında bulunmaktadır. Hanefîler akrabalığı doğuma dayalı ve doğuma dayalı olmayan akrabalık olarak ikiye ayırmaktadırlar. Doğuma dayalı olan hısımlık, usûl ve fûrû' arasında olan, yani anne, baba ve evlatlar ile dede, nine ve torunlar arasında olmaktadır. Doğuma dayalı olmayan hısımlığı da aralarında nikâh haram olan (mahrem) ve nikâh haram olmayan (gayri mahrem) hısımlar olarak ikiye ayırmaktadırlar. Nikâh haram olanlar, kardeşler, halalar ve teyzeler olarak ifade edilmektedir. Nikâh haram olmayan hısımlar ise kişinin kadın olduğu varsayılırsa onun amca, dayı ve teyze oğulları olarak ifade edilmekte³⁶ ve bu kişilere nafaka verilmesinin vacip olmadığı belirtilmektedir.

Hanbelîler ise, nafaka yükümlülüğünün usûl ve fûrû'un yanı sıra, kardeşler, amcalar ve çocukları gibi varis olan bütün akrabaya vacip olduğunu ifade etmektedirler. Annenin babası ve kızın oğlu gibi nesepten olan akrabaları varis olsa da olmasa da nafaka sorumluluğunun içine almaktadırlar. Nitekim onlar, zekâtı örnek göstererek, kızın oğlu zekât verilmeyen akrabalar arasında ise ona nafaka vermenin vacip olacağını beyan etmektedirler.³⁷ Fakat nesep akrabalarından olmayan teyze ve hala için nafaka hakkı bulunmamaktadır. Onların akrabalık yönleri zayıf bulunduğundan ancak öncelikli olan varislerden birisi bulunmadığında miras alabildiklerinden nafakaya da o zaman hak

³³ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, tah: Rifat Fevzi Abdulmuttalib, Kâhire: Dâru'l-Vefâ', c. VI, 2001, s. 260; Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasen b. el-Cellâb el-Basrî, *et-Tefrî' fi Fıkhî'l-İmam Mâlik b. Enes*, tah: Sayid Kısravi Hasan, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, c. II, 2007, s. 63; Kâsânî, *el-Bedâi'u's-Sanâi'*, c. V, s. 166; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. XI, s. 372, 373.

³⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, c. VI, s. 261; İbn Cellâb, *et-Tefrî'*, c. II, s. 64; Kâsânî, *el-Bedâi'u's-Sanâi'*, c. V, s. 172-174; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. XI, s. 374; Özcan, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 138; Çelik, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası Mükellefiyetinde Din Farkı*, s. 18.

³⁵ Komisyon, *el-Mevsû'atu'l-Fıkhîyye*, c. XXXI, s. 72-74; ez-Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, c. X, s. 79.

³⁶ Kâsânî, *el-Bedâi'u's-Sanâi'*, c. V, s. 167, 174; Serahsî, *el-Mebûsût*, c. V, s. 223; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, c. IV, s. 351, 352; Erbay, *İslâm Hukuku'nda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, s. 88.

³⁷ Ebü Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Kâfi*, tah: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Gize (Mısır): Dâru'l-Hicr, c. V, 1997, s. 100; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. XI, s. 374,375; ez-Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, c. X, s. 80; Sezai Bekdemir, *Nafaka İlmihi*, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2019, s. 45.

kazanmaktadırlar.³⁸ Nitekim Hanefîler arasında doğuma dayalı olan ve mahrem akrabalar için nafakayı vacip kabul ederken Hanbelîler, varis olanları nafaka verilmesi gerekenler kapsamına almaktadırlar.

Şâfiîlere göre nafakanın vacip olmasını gerektiren hısımlık, sadece usûl ve fûrû' arasında söz konusu olmaktadır. Bu görüşe göre anne, baba ile çocuklar arasında olduğu gibi kaçınıcı kuşak olursa olsun torunlarla dede ve nineleri arasında da nafaka mükellefiyeti bulunmaktadır. Nitekim anne ve baba isminin dede ve nineler için de kullanıldığını, dedenin de baba gibi olduğunu ifade etmektedirler.³⁹ Şâfiîlere göre, nafakanın vacip olması doğum sebebine bağlanmakta ve usûl, fûrû' dışındaki kardeş, amca, dayı, teyze ve bunların çocukları gibi akrabalara nafaka gerekmemektedir.⁴⁰

Nafaka yükümlülüğünü en dar kapsamda ele alan Mâlikîler ise, nafakanın sadece anne, baba ve çocuklar arasında vacip olduğunu⁴¹ ve diğer akrabaya karşı sorumluluğun bulunmadığını ifade etmektedirler. Onlara göre dede ve nine nafaka alamayacakları gibi torunların da nafaka hakkı bulunmamaktadır.⁴² Nitekim onlar nafaka yükümlülüğünü çekirdek aile ile sınırlandırmaktadırlar.

Günümüz hukukunda ise nafaka yükümlülüğü üstsoy, altsoy ile kardeşler arasında sınırlandırılmıştır.⁴³ Fakat medeni kanunda soy bağının kurulması için çocuğun evlilik içinde doğmuş olması şartı aranmamaktadır. Anne ile çocuk arasında soy bağı doğum yolu ile kurulurken, baba ile çocuk arasında ise anne ve babanın evliliği, çocuğun tanınması veya mahkeme kararı ile gerçekleşmektedir. Aynı zamanda evlat edinmekle de soy bağı kurulmakta ve evlat edinen ile evlatlık arasında nafaka yükümlülüğü oluşmaktadır.⁴⁴ İslâm hukukunda ise evlilik dışı ilişki gayri meşru olmakla birlikte böyle kimseler için mahrumiyet

³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. XI, s. 377.

³⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, c. VI, s. 260, 261; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, tah: Ali Muhammed Muavvız, Adil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, c. XI, 1994, s. 486, 487; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, c. III, s. 158; Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad b. Abdullah İbn Muhammed b. Mûsâ el-İmrânî, *el-Beyân fî Fıkhı'l-İmam eş-Şâfiî*, tah: Ahmed Hicâzî Ahmed Sekkâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, c. XI, 2002, s. 245-249; Özcan, *İslam Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 140.

⁴⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c. XI, s. 491; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, c. III, s. 159; İmrânî, *el-Beyân*, c. XI, s. 249; Özcan, *İslam Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 140; ez-Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, c. X, s. 80; Bekdemir, *Nafaka İlmihâli*, s. 45.

⁴¹ Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, c. II, s. 522; İbn Cellâb, *et-Tefrî'*, c. II, s. 63; Sâdık Abdurrahman Garyânî, *el-Fıkhı'l-Mâlikî ve Edilletuhû*, Müessesetu'r-Reyyân, Beyrut 2002, III/128, 129.

⁴² İbn Cellâb, *et-Tefrî'*, c. II, s. 64; Komisyon, *el-Mevsû'atu'l-Fıkhîyye*, c. XXXI, s. 73; Bekdemir, *Nafaka İlmihâli*, s. 44.

⁴³ *Türk Medeni Kanunu Mevzuatı*, "Madde 364", Ankara: Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Dairesi Başkanlığı, 2017, s. 178.

⁴⁴ Ruhi, Yargıtay İçtihatlarıyla Nafaka Hukuku, s. 79; TMK, "Madde 292".

söz konusu olup soy bağının oluşmasına engel görüldüğü gibi evlatlık müessesesi de nesep kaynağı olarak tanımamışlardır.⁴⁵

Sonuç olarak İslâm aile hukukunda, usûl ve fûrû'un nafakasının gerekli olduğunda ortak bir tutum sergilenmektedir. Fakat İslâm aile hukukunda fûrû' hısımlığı kapsamında bir kişinin evlilik dışı ilişkiden dünyaya gelen çocuğu veya evlatlık olan çocuğu ile birbirlerine karşı nafaka sorumluluğu bulunmamaktadır. Ayrıca toplumsal yardım ve adaletin gerçekleşmesi için bireylerin sadece çekirdek aile içerisinde değil yoksulluğa düşmüş diğer akrabaların durumlarına da seyirci kalmaması gerekmektedir. Nitekim nafaka, hem fiili hem de maddi yardım boyutu taşırken, bu boyutla birlikte mükellef, mahrem hısımların ihtiyaçları halinde, onların bakımını yapıp ihtiyaçlarını gidermesi mahremiyet çerçevesinde daha meşru olacağından Hanefîlerin hısımlık nafakasına mahrem hısımları da dâhil ettiği görüşü daha isabetli görünmektedir.

3. İslâm Aile Hukukunda Hısımlık İlişkisi Bakımından Ebeveyn Nafakası

İslâm aile hukukunda hısımlık nafakası yükümlülüğü esas alındığında mezhep görüşlerinin anne, baba ve çocukların nafakasının vacip olduğu yönünde ortak kanaat oluşturdukları görülmektedir. Bu kanaat ise çalışmamızın konusunu oluşturan ebeveyn nafakasının ihmale gelmeyecek bir noktada olduğuna işaret etmektedir.

3.1. İslâm Aile Hukukunda Ebeveyn Nafakasının Hukukî Temelleri

İslâm aile hukukunda ebeveyn nafakasının hukukî temellerini birçok âyet ve hadiste görmek mümkündür. Ana-baba yoksul ve zayıf düşer veya yaşlanıp çalışamaz, bakıma muhtaç halde olursa, ilgi ve bakım yükümlülüğü çocuklara aittir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de; *"Rabbin ancak kendisine ibadet etmenizi, bir de ana-babaya ihsanda bulunmanızı emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" (bile) deme; onlara tatlı ve güzel söz söyle."*⁴⁶ buyurulmaktadır. Diğer âyet-i kerimelerde ise, *"Biz insana anne-*

⁴⁵ Nuri Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014, s. 151, 154, 155; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s. 170, 173; Ateş, "Ergin Akrabaya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", s. 8.

⁴⁶ İsrâ, 17/23.

babasına iyi davranmasını emrettik."⁴⁷, *"Bana ve ana-babana şükret."*⁴⁸ ve *"Ana-babana İslâm'a aykırı emirlerinde itaat etme. Onlara dünyada ma'ruf şekilde dostluk göster."*⁴⁹ buyurulmaktadır.

Sünnet'ten delilde de, Hz. Âişe, Hz. Peygamber (s.a.s)'den şöyle nakletmektedir: *"Kişinin yediğinin en güzeli kendi kazandığından yediğidir. Evladı da kişinin kendi kazandığındandır. O halde çocuklarımızın kazandığından muhtaç olduğunuzda muhtelif şekilde yiyiniz."*⁵⁰

Cabir b. Abdullah'ın şöyle dediği nakledilmiştir: Hz. Peygamber (s.a.s)'e babası ile birlikte bir adam geldi ve şöyle dedi: *"Ey Allah'ın elçisi! Benim kendime ait malım var; bir de malı olan babam var. Babam benim malımı almak istiyor."* Rasûl-i Ekrem (s.a.s) şöyle buyurdu: *"Sen ve malın babana aittir."*⁵¹

Diğer bir rivayette ise, bir adam Hz. Peygamber (s.a.s)'e gelerek şöyle söyledi: *"Ey Allah'ın elçisi! İnsanlardan en çok kime iyilik edeyim?"* Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: *"Önce annene, sonra babana iyilik et."*⁵²

İslâm hukukçuları, bahsi geçen âyetler ve hadislerle dayanarak, Müslüman ya da gayrimüslim anne-babanın ihtiyaçları olduğunda onların bakımlarını sağlamanın ve nafakalarını temin etmenin iyiliklerin en güzeli olduğunu, onların nafakalarını karşılamanın çocuklarının varlık sebebi olmalarına, onlar küçük ve acizken terbiye etmelerine, kötülükten korumalarına ve her türlü bakımlarını yapmalarına, tam olarak karşılık gelmese de bir nimet şükürü olduğunu ifade etmektedirler.⁵³ Ayrıca İslâm hukukçuları, babanın hakkının çocuğun hakkından daha büyük olduğunu ifade ederek, çocuğun anne-babasının nafakasından sorumlu olduğu hükmünü çıkarmışlardır.⁵⁴

İslâm hukukçuları arasında, çocuklar üzerine anne ve baba nafakasının vacip olması hususunda aykırı görüş beyan eden olmamış ve nafaka yükümlülüğünde ittifak etmişlerdir.

⁴⁷ Ankebût, 29/8.

⁴⁸ Lokmân, 31/14.

⁴⁹ Lokmân, 31/15.

⁵⁰ Ebû Dâvud, Büyû', 77; İbn Mâce, Ticârât, 1; Kâsânî, *el-Bedâi' u's-Sanâi'*, c. V, s. 171; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c. XI, s. 486.

⁵¹ Ebû Dâvud, Büyû', 77; Ahmed b. Hanbel, II, 179; İbn Mâce, Ticârât, 1; Kâsânî, *el-Bedâi' u's-Sanâi'*, c. V, s. 168; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c. XI, s. 486, 487.

⁵² Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c. XI, s. 487; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylül'Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr*, (b.y): Matbaatü Mustafa el-Bâbî, c. VI, (t.y), s. 367; Garyânî, *el-Fıkhü'l-Mâlikî*, c. III, s. 129.

⁵³ Kâsânî, *el-Bedâi' u's-Sanâi'*, c. V, s. 167, 168; Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (ter: Mehmet Keskin), Ankara: İ'tisam Yayınları, c. VII, 2018, s. 245; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c. XI, s. 486; Garyânî, *el-Fıkhü'l-Mâlikî*, c. III, s. 129.

⁵⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, c. VI, s. 261; Kâsânî, *el-Bedâi' u's-Sanâi'*, c. V, s. 168, 171; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c. XI, s. 487; Garyânî, *el-Fıkhü'l-Mâlikî*, c. III, s. 129.

Böylece hukûkî bağlayıcılık açısından âyetler ve hadisler derecesinde kaynak olan icmâ' oluşmuştur.⁵⁵

Korunmaya ve bakıma ihtiyacı olarak dünyaya gelen çocukların her türlü sıkıntılarının giderilmesi ve ihtiyaçlarının anne babaları tarafından karşılanması nasıl ki fitrî bir davranışsa, birçok külfete katlanarak çocuklarını büyüten muhtaç durumdaki anne babalarına da çocuklar, hayata hazırlanmış olma nimetine karşılık, ihtiyaçları doğrultusunda onlara bakması, nafakalarını temin etmesi aklî olarak da kabul gören gerçeklerdir.⁵⁶ Nitekim bir kişi zenginlikle Allah'ın nimetleri içinde yaşıyorken anne-babasını muhtaç duruma terk etmesi ve buna seyirci kalması akla uygun düşmemektedir.⁵⁷ Çocuğun, anne babasının bakım ve nafakasını karşılaması, anne-baba hakkının ancak bir kısmını ödemiş olabileceği gibi bunu bile yapmayıp onları kendi hallerine terk etmek akıl, vicdan ve hakkaniyetle bağdaşmayacaktır.⁵⁸ Dolayısıyla ihtiyaç halinde olan anne-babanın ihtiyaçlarını gidermek, onları bakıp gözetmek ve nafakalarını karşılayıp yardımda bulunmak aklen de zorunlu bir davranıştır.

3.2. İslâm Aile Hukukunda Ebeveyn Nafakasının Mükellefiyet Şartları

İslâm aile hukukunda fûrû' hısımlar ile ebeveyn arasında nafaka hak ve mükellefiyetinin hukuken sabit olabilmesi için bir takım şartların bulunması gerekli görülmektedir. Bunlar içinde bir kısmı nafaka mükellefi fûrû' hısımda bir kısmı ise nafaka alacaklısı ebeveynde bulunması gerekmektedir.⁵⁹

3.2.1. Nafaka Alacaklısı Olabilmesi İçin Ebeveynde Aranılan Şartlar

İslâm hukukçuları arasında ebeveynin nafaka alacaklısı olabilmesi için fakir olmasının şart olduğunda görüş birliği bulunmakla birlikte fakirliğin tek başına yeterli bir şart olup olmadığı hususunda görüş farklılıkları bulunmaktadır.⁶⁰

İslâm hukukçularının bir kısmı ve günümüz hukukçuları, ebeveynin fakirliğini nafaka alabilmesi için yeterli görmeyip ayrıca çalışıp kazanma gücünün de bulunmaması

⁵⁵ Kâsânî, *el-Bedâi' u's-Sanâi'*, c. V, s. 166; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c. XI, s. 486, 487; İbn Cellâb, *et-Tefrî'*, c. II, s. 63; Garyânî, *el-Fıkhu'l-Mâlikî*, c. III, s. 128, 129.

⁵⁶ Özcan, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 92; Çelik, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası Mükellefiyetinde Din Farkı*, s. 16.

⁵⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, c. IV, s. 415.

⁵⁸ Özcan, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 92; Erbay, *İslâm Hukuku'nda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, s. 76.

⁵⁹ Özcan, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 251; Erbay, *İslâm Hukuku'nda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, s. 113.

⁶⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, c. VI, s. 260; Kâsânî, *el-Bedâi' u's-Sanâi'*, c. V, s. 180; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c. XI, s. 488; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, c. IV, s. 415; Garyânî, *el-Fıkhu'l-Mâlikî*, c. III, s. 130; Ebû Zehra, *Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 416.

gerektiğini ifade etmektedirler. Onlar, çalışıp kazanma kuvveti bulunan ebeveynin fakirliğini öne sürerek fūrū'dan nafaka talep etmelerini doğru bulmamaktadırlar.⁶¹ Bundan dolayı çalışıp kazanma gücü olan ebeveynin çalışıp kendi geçimini sağlamasının gerektiğini, nafakanın muhtaçlar için gerekli olduğunu ve çalışabilecek gücü olanın muhtaç sınıfında yer almayacağını ifade etmektedirler.⁶²

Bazı İslâm hukukçuları ise, ebeveynin fakirliğini nafaka hakkı kazanabilmek için yeterli görmekte ve nafaka alacaklısı olabilmesi için çalışıp kazanma imkânından yoksun olmasının şart olmadığı görüşüne sahiptirler. Buna göre ebeveyn, nafaka talep ettiğinde çalışmaktan aciz veya bakıma muhtaç olmasına bakılmaksızın nafaka talebinin yerine getirileceği bildirilmektedir. Nitekim fūrū'un ihtiyaç olan geliri temin imkânı varken nafakanın reddedilebilmesi âyet ve hadislerde ifade edilen anne-babaya iyilik ve ihsan emirleriyle bağdaşmayacaktır.⁶³ Zira âyette geçen "Onlara öf! (bile) demeyin"⁶⁴ hitabına karşılık bir evladın, fakir anne-babası çalışabilecek güçte bile olsa nafakalarını temin etmemesi halinde onlara sıkıntı ve eziyet vermiş olacaktır. Hısımlık nafakası içinde anne-babanın sadece fakirliğinin şart olması, hiçbir alacaklıya verilmeyen bir ayrıcalık olmakla birlikte fūrū'dan nafaka alabilmesi için yeterli kabul edilmelidir.

3.2.2. Ebeveynine Karşı Nafaka Mükellefi Olabilmesi İçin Fūrū'da Aranılan Şartlar

İslâm hukukçuları, fakir ve çalışıp kazanma gücüne ve imkânına sahip olan ebeveynin fūrū'dan nafaka isteyebilmesi için erkek veya kadın fūrū'un zengin olma şartını aramaktadırlar.⁶⁵ İslâm hukukunda ebeveynin fakirliği nafaka alacaklısı olmak için yeterli kabul edilirken aynı zamanda fakir fūrū'ya da ebeveyni çalışıp kazanabilecek haldeyken bu sorumluluğun yüklenmemesi fūrū'un da hakkının korunduğunu göstermektedir.

⁶¹ Kâsânî, *el-Bedâi'u's-Sanâi'*, c. V, s. 180, 181; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, c. II, s. 522; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. XI, s. 373; Garyânî, *el-Fıkhü'l-Mâlikî*, c. III, s. 131; Komisyon, *el-Mevsû'atu'l-Fıkhîyye*, c. XXXI, s. 75; Ruhi, Yargıtay İçtihatlarıyla Nafaka Hukuku, s. 84.

⁶² Garyânî, *el-Fıkhü'l-Mâlikî*, c. III, s. 131.

⁶³ Serahsî, *el-Mevsû't*, c. V, s. 222, 228; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, c. IV, s. 348, 349; Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâzi'l-Minhâc*, tah: Muhammed Halîl 'Îtânî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, c. III, 1997, s. 585, 586; Özcan, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 252; Erbay, *İslâm Hukuku'nda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, s. 114; Komisyon, *el-Mevsû'atu'l-Fıkhîyye*, c. XXXI, s. 75, 76; Ateş, "Ergin Akrabaya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", s. 14; Bekdemir, *Nafaka İlmihâli*, s. 48.

⁶⁴ İsrâ, 17/23.

⁶⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. XI, s. 378; Serahsî, *el-Mevsû't*, c. V, s. 222; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, c. IV, s. 348; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, c. IV, s. 415; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, c. VI, s. 2826, 2832, 2833; Ebû Zehra, *Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 419; Komisyon, *Fetâvâyi Hindîyye (Fetâvâyi Alemgiriyye) Ansiklopedik İslâm Fıkhı*, trc: Mustafa Efe, İstanbul: Huzur Yayınevi, c. III, 2004, s. 423; Komisyon, *el-Mevsû'atu'l-Fıkhîyye*, c. XXXI, s. 75; Özcan, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 257; Erbay, "Nafaka", s. 283; Garyânî, *el-Fıkhü'l-Mâlikî*, c. III, s. 131; Ateş, "Ergin Akrabaya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", s. 14, 15.

Gerek İslâm hukukunda gerekse günümüz hukukunda, fakir ve muhtaç ebeveynin çalışıp kazanmaya engel bir hastalık, kötürümlük gibi sürekli bir acizyet içerisinde olması halinde fūrû'un ebeveynin nafakasından sorumlu olması için zengin olması şartı aranmamakta, çalışıp bir gelir elde etme imkânının bulunması yeterli kabul edilmekte ve fakir olması sorumluluğuna hukukî bir engel teşkil etmemektedir.⁶⁶ Örneğin gücü kuvveti yerinde ve bir mesleği bulunan bir kişinin tembellik edip çalışmayarak, kendisinin fakir olduğunu iddia edip ebeveynin nafakasını karşılamaması kabul görmeyecek ve ebeveyne eziyet olacak bir durumdur. Bu noktada fūrû'un çalışmaya zorlanması ve nafaka takdir edilirken normal durumda çalışırsa elde edeceği gelirin ödeme gücünü tespit ederken ölçü kullanılması gerekmektedir.

İslâm hukukunda, hasta ve fakir ebeveynin nafaka talebine göre fakir fūrû'un çalışıp kazandığında elde ettiği gelire göre ve aynı zamanda kendi ihtiyaçları ve varsa ailesinin giderleri karşılandıktan sonra kazançtan artan miktara göre ebeveynin nafakası belirlenmektedir. Eğer kazançtan arta kalan olmuyorsa, çalışmaktan aciz, bakıma muhtaç ve fakir olan ebeveyni, evli veya bekâr olması fark etmeksizin fūrû' kendi evine davet ederek, kendisi ve hane halkı için temin ettiği nafakaya onları da ortak etme yoluna gidebilmektedir.⁶⁷ Nitekim tüm bunlar sağlıklı ve çalışıp kazanmaya gücü olan fūrû' için geçerli olmaktadır. Kendisi de çalışmayan, aciz olan fūrû' için nafaka yükümlülüğü söz konusu olmamaktadır. Çünkü o da nafakaya muhtaç olduğundan ebeveyne nafaka sorumluluğu düşünülemez. Bu durumda ebeveynin nafakası varsa diğer hısımların, yoksa sosyal devletin sorumluluğundadır.

3.2.3. İslâm Aile Hukukunda Ebeveyn Nafakası İçin Fūrû'un Mükellefiyet Sırası

İslâm hukukçularının, nafaka alma hakkı bulunan ebeveynin nafakasını karşılamakla sadece fūrû'un mükellef olduğu hususunda ittifak ettiklerini belirtmiştik.⁶⁸ Fakat hısımlık nafakası alacaklısı olan ebeveynin en yakınları olan fūrû' hısımlar içerisinde nafaka mükellefi olabilecek birden fazla kişi olması durumunda, bunlardan hangilerinin nafaka ile

⁶⁶ Kâsânî, *el-Bedâi'u's-Sanâi'*, c. V, s. 181; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, c. IV, s. 348, 349; Ebû Zehra, *Ahvâlü'ş-Şahsiyye*, s. 417, 419; Özcan, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 258, 259; Erbay, "Nafaka", s. 283; Selâhattin Sulhi Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1971, s. 465; Ruhî, Yargıtay İçtihatlarıyla Nafaka Hukuku, s. 84, 85.

⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, c. V, s. 222; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, c. IV, s. 349; Özcan, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 259, 260; Erbay, *İslâm Hukuku'nda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, s. 117, 118.

⁶⁸ Bkz. Dipnot 55.

mükellef olacağı, mükellef olmada hangi sıralamanın izleneceği meselesi İslâm hukukçuları arasında farklılık arz ettiği görülmektedir.

Hanefiler, ebeveyne karşı nafaka yükümlülüğü tespitinde cüz'iyeti ve sıralamada yakınlık derecesini esas almaktadırlar.⁶⁹ Şâfiîlerin de paylaştığı görüşe göre ebeveynin nafakası ile birden fazla fūrû' muhatap olursa, bunların da yakınlık dereceleri farklı ise ebeveyne en yakın olan fūrû' nafaka mükellefi olmakta ve mirasa itibar edilmemektedir. Örneğin nafaka yükümlülüğünü taşıyan fūrû' arasında, ebeveynin bir kızı bir de oğlun oğlu varsa nafakanın tamamı ile sorumlu olan kızıdır.⁷⁰ Şâfiîlerden bir kısmı kıza nispetle erkek olarak oğlun oğlunun nafaka sorumluluğu almak için daha çok hak sahibi olduğunu bildirmektedirler.⁷¹ Fakat anne-babanın gerekli şartları taşıyan çocuğu varken torununa nafaka sorumluluğu vermek pek de isabetli görünmemektedir.

Gerek Hanefî gerekse Şâfiî hukukçulara göre, aynı yakınlık derecesine sahip, mükellefiyet şartlarını taşıyan birden fazla fūrû' olması halinde ebeveynin nafakası ile fūrû' hısımların hepsi yükümlü olmaktadır. Örneğin nafaka alacaklısı ebeveynin, nafaka ödeme şartlarını taşıyan bir erkek bir de kız çocuğunun bulunması halinde, her biri nafakayı ödemekle mükellef olmaktadır.⁷² Ebû Hanîfe'den nakledilen görüşte,⁷³ bu mükelleflerin miras payları kadar nafaka ödeyecekleri ifade edilmektedir. Fakat Hanefilerde kuvvetli olan görüş,⁷⁴ aynı yakınlık derecesindeki fūrû'un eşit olarak nafaka ödeyecekleri, miras paylarının önem taşımadığı, cüz'iyet ve yakınlık noktasında erkek ve kız çocukların eşit olduğu yönündeyken Şâfiîlerde kuvvetli olan görüş,⁷⁵ mirastan hisseleri oranında nafaka ödeyecekleri yönündedir. Hanefilerden farklı olarak Şâfiîlere göre fūrû'un yakınlık

⁶⁹ Kâsânî, *el-Bedâi' u's-Sanâi'*, c. V, s. 174; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, c. IV, s. 418; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, c. IV, s. 351; Muhammed Emin Ömer İbn Âbidîn, "Usûl ve Fūrûun Nafakasıyla İlgili Nakiller Üzerine Bir İnceleme", çev: Kemal Yıldız, İlyas Yıldırım, Mehmet Gayretli, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 13, 2009, ss. 441-470, s. 458; Ebû Zehra, *Ahvâlü'ş-Şahsiyye*, s. 422.

⁷⁰ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, c. III, s. 160; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c. XI, s. 489; Kâsânî, *el-Bedâi' u's-Sanâi'*, c. V, s. 176; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, c. IV, s. 351; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. III, s. 590; İbn Âbidîn, "Usûl ve Fūrûun Nafakasıyla İlgili Nakiller Üzerine Bir İnceleme", s. 458; Özcan, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 264, 265; Erbay, "Nafaka", s. 283; Komisyon, *el-Mevsû'atu'l-Fıkhiyye*, c. XXXI, s. 77; Komisyon, *Fetâvâyi Hindîyye*, c. III, s. 425; Ateş, "Ergin Akrabaya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", s. 20.

⁷¹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, c. III, s. 160; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. III, s. 590.

⁷² Serâhsî, *el-Mebsût*, c. V, s. 222; Kâsânî, *el-Bedâi' u's-Sanâi'*, c. V, s. 176; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, c. IV, s. 418; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, c. IV, s. 351; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref en-Nevevî, *Kitâbu'l-Mecmû' Şerhi'l-Mühezzeb li's-Şîrâzî*, tah: Muhammed Necib el-Mutîf, Kâhire: Mektebetü'l-İrşâd, c. XX, 1954, s. 200; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. III, s. 590; İmrânî, *el-Beyân*, c. XI, s. 254, 255; Özcan, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 264, 265; Erbay, "Nafaka", s. 283; Komisyon, *el-Mevsû'atu'l-Fıkhiyye*, c. XXXI, s. 76; Komisyon, *Fetâvâyi Hindîyye*, c. III, s. 422; Ateş, "Ergin Akrabaya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", s. 20.

⁷³ Serâhsî, *el-Mebsût*, c. V, s. 222; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, c. IV, s. 418.

⁷⁴ Serâhsî, *el-Mebsût*, c. V, s. 222; Kâsânî, *el-Bedâi' u's-Sanâi'*, c. V, s. 176; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, c. IV, s. 418; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, c. IV, s. 351.

⁷⁵ Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. III, s. 590; İmrânî, *el-Beyân*, c. XI, s. 254, 255; Komisyon, *el-Mevsû'atu'l-Fıkhiyye*, c. XXXI, s. 77.

dereceleri aynı olup mirasçılıkları farklı ise, ebeveynin nafakası ile varis olan fūrū' sorumlu tutulmaktadır. Örneğin ebeveynin kızının oğlu ve oğlunun kızı bulunursa bu durumda varis olan oğlunun kızına nafakayı ödemesinin vacip olduğu bildirilmektedir.⁷⁶

Hanbelîlerde ebeveynin nafakası ile yükümlü birden fazla fūrū' olursa, ebeveynen alabilecekleri miras hissesi oranında nafaka ile mükellef olmaktadır. Eğer nafaka alacaklısı ebeveynin bir kızı bir de oğlunun oğlu varsa kendilerine düşen miras payına göre nafaka ödemekle sorumlu bulunmaktadırlar. Ayrıca nafaka alacaklısı ebeveynin, fūrū'u arasında kızının çocuğu olursa, kızının çocukları varis olmadığından nafaka ile yükümlülüğü olmayıp ancak başka varisi bulunmaması durumunda nafaka ile mükellef olacağı bildirilmektedir.⁷⁷

Mâlikîler, ebeveyn nafakasıyla sadece çocuklarının mükellef oluşunu ifade ederken birden fazla mükellefiyet şartlarını taşıyan çocuğun bulunması halinde her biri zenginlikleri ve mali güçleri miktarınca nafaka ödemekle sorumlu olduğu görüşünü savunmaktadırlar.⁷⁸

Günümüz hukukunda ise nafaka mükellefiyeti mirasçılıktaki sıra esas alınmakla⁷⁹ birlikte farklı derecelerde birden fazla mükellef olduğunda öncelikle ilk sırada çocuklar gelmektedir. Çocukların mükellefiyet şartlarını bünyesinde barındırmadığı zaman nafaka mükellefiyeti diğer zümrelere geçmektedir.⁸⁰ Ayrıca nafaka alacaklısı ebeveynin nafaka mükellefi birden fazla çocuğu olduğu zaman her birinin ekonomik ve sosyal durumu araştırılarak ödeme güçleri nispetinde nafaka ile sorumlu tutulmaktadır.⁸¹

Sonuç olarak İslâm aile hukukunda birden fazla nafaka mükellefi olduğunda farklı derecedeki fūrū'un ister mirasçılık ister yakınlık durumu esas alınsın her birinde öncelikli mükellef çocuklardır. İnsanın dünyaya gelmesinden yetişkin oluncaya kadar anne-babanın verdiği emek göz önüne alınırsa onların maddi ve manevi sorumluluklarının karşılığı olan nafakaları belirlenirken de mirasçılığın değil cüz'iyet ve yakınlığın esas alınması daha isabetli görünmektedir. Hanefîlerin görüşü nispetinde nafaka sorumluluğunu alabilmek için gerekli şartları taşıyan, benzer gelir durumuna sahip aynı yakınlık derecesinde bulunan

⁷⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c. XI, s. 490.

⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. XI, s. 383, 384; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, c. V, s. 100, 104; Erbay, "Nafaka", s. 283; Komisyon, *el-Mevsû'atu'l-Fikhiyye*, c. XXXI, s. 77, 78.

⁷⁸ İbn Cellâb, *et-Tefrî'*, c. II, s. 63; Garyânî, *el-Fıkhü'l-Mâlikî*, c. III, s. 131; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, c. VI, s. 2832; Komisyon, *el-Mevsû'atu'l-Fikhiyye*, c. XXXI, s. 77.

⁷⁹ TMK, "Madde 365".

⁸⁰ Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, s. 466; Ruhi, Yargıtay İçtihatlarıyla Nafaka Hukuku, s. 86.

⁸¹ Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, s. 467; Ruhi, Yargıtay İçtihatlarıyla Nafaka Hukuku, s. 88.

fürû'un, anne ve babasının nafakasını öderken aralarında eşit olarak paylaşmaları daha makul görünmekte ve aile arasında ortak bir dayanışma özelliği sergilemektedir.

3.2.4. Bir Fürû'un Ebeveynden Sadece Birine İnfak Edebilmesi Halinde Ebeveyn Arasında Öncelik Sırası

Anne-babanın nafakasını karşılamak için birden fazla fürû'nun bulunması, mükelleflerin sıkıntıya düşmeden birbirleri ile dayanışma içinde görevlerini yerine getirmelerini sağlamaktadır. Fakat fakir, hasta ve muhtaç durumda olan anne-babaya karşı sadece bir nafaka mükellefinin olması ve bu kişinin imkânlarının ebeveynden yalnızca birinin nafakasını sağlamaya yetmesi halinde nafaka alacaklısı olan anne ve babanın bir öncelik sırasına tabi tutulma ihtiyacı doğmaktadır.

İslâm hukukçuları bir tek nafaka mükellefi fürû'un bulunması halinde fakir ve gelir temininden aciz olan ebeveynden hangisinin öncelikle nafakayı hak ettiği konusunda üç ayrı görüş beyan etmektedirler. İlk görüşe göre nafaka alacaklısı olan anne ve babadan sadece birine infak etme imkânı bulunuyorsa fürû' öncelikle annenin ihtiyaçlarını karşılaması gerekir. İslâm hukukçuları, annenin kadınlığı sebebiyle gelirini sağlama imkânının bulunmadığını ifade etmektedirler.⁸² Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s), iyilik yapılması gerekenlerin başında anneyi zikrederek ve bunu tekrarlayarak⁸³ önemini ve önceliğini pekiştirdiği görülmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de; *"Annesi onu zahmete katlanarak taşıdı ve zorluk çekerek doğurdu. Karnında taşınması ve süttten kesmesinin süresi otuz aydır."*⁸⁴ buyurulmuştur. Nitekim çocuğun doğumu, bakımı ve terbiyesi gibi birçok meşakkate katlandığı ve onun daha çok şefkat ve merhamet sahibi olduğu düşünüldüğünde annenin nafakaya daha çok hak sahibi olduğu ifade edilmektedir.⁸⁵

Bir diğer görüşe göre nafaka mükellefi olan fürû'un, aciz ve fakir olan babaya nafaka ödemesinde öncelik verilmesi gerekmektedir. Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de; *"Sizin hesabınıza çocuğunuzu emzirirlerse onlara karşılığını ödeyin."*⁸⁶ buyurulmaktadır. Burada çocuğun küçüklüğünde nafakasının babası tarafından karşılandığı ifade edilirken, nasıl

⁸² Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, c. II, s. 523; Özcan, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 270; Erbay, "Nafaka", s. 284; İbrahim Hayrullah Erdem, *İslâm Hukukunda Nafaka, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2019, s. 112.

⁸³ Şevkânî, *Neylül-Evtâr*, c. VI, s. 367; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. XI, s. 382; İmrânî, *el-Beyân*, c. XI, s. 249.

⁸⁴ Ahkâf, 46/15.

⁸⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c. XI, s. 487; Saffet Köse, "İslâm Açısından Ebeveynin Çocukları Üzerindeki Hakları veya Çocukların Ebeveynine Karşı Vazifeleri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 12, 2008, ss. 345-368, s. 355.

⁸⁶ Talak, 65/6.

küçükken baba nafakayı karşıladı ise çocuk da öncelikle babanın nafakasını karşılaması gerektiği bildirilmektedir.⁸⁷

Son olarak, imkânı sadece ebeveyninden birinin nafakasına yeten çocuğun, anne ve babanın nafakasının ikisine de eşit olarak ödenmesi gerektiği, aralarında tercih yapmanın mümkün olmadığı görüşü bulunmaktadır. İslâm hukukçuları, ayrıca nafaka mükellefi fūrū'un tek olması, eşine ve çocuklarına harcadıktan sonra anne-babasından birinin dahi nafakasını karşılama imkânının kalmaması halinde anne ve babasını kendi evine alarak nafakasına ortak edebileceğini etmektedir.⁸⁸

Bu bağlamda, bir kimsenin ebeveyninden her ikisi de ihtiyaç halinde olsa ve ikisi de evladından nafaka vermesini istese, onun da mali imkânları yalnızca birini infaka yetecek olsa ikisinden birini tercih etmek oldukça zordur. Nitekim anne-babanın aralarında eşit bir şekilde paylaştırmak ve nafaka mükellefinin mali imkânlarının daralması veya anne-babanın fiili bakıma ihtiyaç duyması halinde evine alarak geçimine ortak etmesi daha makul görünmektedir.

3.3. İslâm Aile Hukukunda Ebeveyn Nafakasının Kapsamı

İnsanın nafakasının kapsamı, hayatta kalabilmesi ve yaşayabilmesi için sağlanan zarûfi ihtiyaçları olan malî haklarıdır. İslâm hukukunda nafaka, iâşe maddeleri olan yiyecek, içecek, katık,⁸⁹ giyim eşyaları ve bunların temizlenmesi için malzemeler, mesken ve mesken için lüzumlu eşyalar, hizmetçi masrafları, sağlık giderleri ve bunlara bağlı olan diğer yan masrafları içerisine almaktadır.⁹⁰

İslâm hukukuna göre anne ve baba zengin ise iâşe olarak saydığımız bütün hayati ihtiyaçlarını kendisinin karşılayacağında hiç kuşku yoktur. Fakat onların güçsüz olmaları halinde onların malından karşılanacağı, fakirlik, hastalık ya da yaşlılığın acziyle muhtaç durumda olmaları, erkek ya da kız olmaları fark etmeksizin imkân sahibi tüm çocukların anne ve babasının geçimini sağlama ve ihtiyaçlarını giderme yükümlülüğü bulunmaktadır.⁹¹

⁸⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, c. VI, s. 260; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. III, s. 590; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, c. II, s. 523; Erdem, *İslâm Hukukunda Nafaka*, s. 113.

⁸⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c. XI, s. 487; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. III, s. 590; İbn Cellâb, *et-Tefrî'*, c. II, s. 63; Erbay, "Nafaka", s. 284.

⁸⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, c. V, s. 182.

⁹⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, c. VI, s. 227; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfi el-Ensârî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, c. VII, 2003, s. 218; ez-Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, c. X, s. 101.

⁹¹ Köse, "İslâm Açısından Ebeveynin Çocukları Üzerindeki Hakları veya Çocukların Ebeveynine Karşı Vazifeleri", s. 363.

Nafaka yükümlüsü fûrû'un, nafaka alacaklısı ebeveynine iaşesiyle ilgili her türlü gıda maddelerini temin etmek ve alacaklısına sunma zorunluluğu vardır.⁹² Yaşlı, hasta ve güçsüz olan ebeveynin nafakası nakdî olarak ödeniyorsa tam olarak nafakanın sağlandığı söylenemeyecektir. Örneğin kendi ekmeğini satın alıp önüne getiremeyecek durumda olan anne-babaya bir günlük ekmeğin ihtiyacının malî değerini vermek yükümlülüğü yerine getirmiş olmayacak, ancak yenmeye hazır olan bir ekmeğin anne-babaya sunulması ve bunun için gerekli tüm masrafların yapılmasıyla nafaka sağlanmış olacaktır. Eğer fûrû, ebeveyninin ihtiyacını aynî olarak, yani buğday veya un gibi maddeler vererek karşılıyorsa bu durumda öğütme, yoğurma, pişirme ve bunlar için örfe uygun gerekli tabak, ocak, temizlenmesi için sabun gibi malzemelerin tüm masraflarını da karşılamak zorundadır.⁹³

İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe'ye göre nafaka miktarı hususunda nafaka yükümlü evladın nafakayı temin edip sunarken gerek kendisinin gerekse nafaka alacaklısı ebeveynin malî durumuna, çevrenin örf ve âdetlerine, ucuzluk-pahalılık, gençlik-yaşlılık ve yaz-kış gibi yer, zaman ve duruma göre değişiklik gösterdiğini ifade etmektedirler.⁹⁴ Kur'ân-ı Kerim'de; *"Onların (annelerin) yiyecek ve giyecekleri ma'rufla kendisi için doğrulanın (babanın) borcudur."*⁹⁵ buyrulmaktadır. Ma'ruftan kastın örf, âdet ve iyiliğin ihsan boyutu olduğu ifade edilmektedir. İmam Şâfiî'ye göre ise nafaka yükümlüsü evladın zengin olması halinde günde iki avuç, orta halliye bir buçuk ve fakire bir avuç olarak nafaka miktarı belirlenmektedir.⁹⁶ Nitekim ebeveynin genç veya yaşlı olmasının ve zamanın değişmesiyle nafaka miktarına olan ihtiyacın değişkenlik gösterebileceği göz önüne alınırsa İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe'nin görüşünün daha isabetli olduğu söylenebilir.

Yaşamın sürdürülebilir olmasında giyim önemli olmakla birlikte, insanın hem madden hem de manen korunması için zorunlu olduğundan nafaka mükellefinin nafaka alacaklısının bu zarurî ihtiyacını karşılaması gerekmektedir.⁹⁷ Aynı zamanda devamlılığı şart olan

⁹² Erbay, *İslam Hukukunda Evlilik Ve Hısımlık Nafakası*, s. 14.

⁹³ Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, c. VII, s. 190; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, c. V, s. 279; Özcan, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 15.

⁹⁴ Erbay, "Nafaka", s. 282; ez-Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, c. X, s. 102; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, s. 437.

⁹⁵ Bakara, 2/233.

⁹⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebrî*, c. XI, s. 424; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, s. 437; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. XI, s. 349, 350.

⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. XI, s. 354; ez-Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, c. X, s. 104.

giyecekte, İslâm'ın emrettiği şekilde örtünme özelliğinin olması, sıcaktan ve soğuktan koruyacak mevsimine göre bir giysinin olması gerekmektedir.⁹⁸

Anne-babanın yaşayabileceği mesken ise, dini ve dünyevi vazifelerini yerine getirebilecekleri, kendilerini güvende hissedebilecekleri, mahremiyetin korunmasına aracı olan, sosyal ihtiyaçlara cevap veren, fūrû'un malî durumuna uygun bir mesken olmalıdır. Ayrıca içerisinde o meskeni kullanmaya elverişli eşyalarının da temin edilmesi kişinin sağlıklı yaşamı için önem arz etmektedir.⁹⁹ Zira içerisinde eşyanın olmadığı bir evde, anne-babanın ne kadar sağlıklı olması beklenebilir.

İslâm hukukçuları, muhtaç ve hasta durumdaki ebeveynin ilaç ve tedavi masraflarının da nafakaya dâhil edildiğini açıklamaktadırlar. Nitekim fakir, hasta ve yaşlı olan anne-babanın yiyeceğe, giyime ve meskene ihtiyacı olduğu kadar yaşlılığın da getirmiş olduğu hastalığının tedavisi için gerekli harcamaların yapılmasına ihtiyaç duymaktadır.¹⁰⁰ Zira tedavisini yaptıramaması halinde ebeveyn, zamanla nafaka kapsamında karşılanan gıdayı bile hastalığın zaafiyeti ile yiyemeyecek, vücudun direnci kaybolacak ve hayatı da riske girmiş olacaktır. Bu da nafakanın amacı olan hayatiyetin devamına ters bir durum teşkil edecektir.

Genellikle sağlığı, gücü kuvveti yerinde olan anne-baba hizmetçiye ihtiyaç duymamakta, işini kendi yapmaktadır. Ancak hastalık, yaşlılık, felçli, yatalak ve bunlara benzer sebeplerden dolayı kendi işini yapamayacak durumda olan kimseye bir hizmetçi zarûrî hale gelebilirken, böyle bir durumda nafaka mükellefinin bir hizmetçi temin etmesi zorunluluk oluşturmaktadır.¹⁰¹ Böyle bir durumda nafaka mükellefi evlat, anne-babasının evinin temizliği, yemeği ve kişisel bakımını ya bizzat kendisi yaparak ya da bir kişiyi hizmetinde bulundurup ücretini ödeyerek ebeveynine karşı görevini yerine getirmesi, onları zaruret içerisinde bırakmaması gerekmektedir.

⁹⁸ ez-Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, c. X, s. 104.

⁹⁹ Bilmen, *Istilahatı Fikhiyye*, c. II, s. 450; ez-Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, c. X, s. 106; Özcan, *İslam Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 22, 23; Erbay, *İslam Hukuku'nda Evlilik Ve Hısımlık Nafakası*, s. 16, 17; Hamiyet Ayık, *Eşin Nafakasını Düşüren Haller, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, s. 17, 18.

¹⁰⁰ Remli, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, c. VII, s. 195; Erbay, *İslam Hukuku'nda Evlilik Ve Hısımlık Nafakası*, s. 19.

¹⁰¹ Mâverdi, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c. XI, s. 418; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, c. IV, s. 350; Özcan, *İslam Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 23, 24; Ayık, *Eşin Nafakasını Düşüren Haller*, s. 18; Recep Çetintaş, "İslâm Hukuku'nda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 24, 2014, ss. 185-203, s. 195.

İslâm hukukçularının çoğunluğu, anne veya baba evlenmeye ihtiyaç duyar, hizmet edecek birine muhtaç olur, evlenmemesi halinde zarara uğrayacak olursa nafaka borçlusu oğlun onu evlendirmesi gerekmektedir.¹⁰²

Nafakanın kapsamı bütünüyle incelendiğinde İslâm Hukuku ile paralel olan görüşe göre Türk medeni kanununda da nafaka, nafaka mükellefi alt soyun hayat koşulları ve ödeme gücüne, nafaka alacaklısı üst soyun ihtiyaçları ve gelirlerine göre belirlenerek her ay peşin olarak ödenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Hâkim, nafakanın gelecek yıllarda devam edip etmemesine tarafların sosyal, ekonomik ve sağlık durumlarına göre karara bağlayabilmektedir.¹⁰³

Hem İslâm aile hukukuna göre hem de günümüz hukukuna göre, fakir, hasta veya muhtaç durumda olan nafaka alacaklısı ebeveynin gıda, giyim, mesken ve bunlara bağlı olan zorunlu ihtiyaçları, ayrıca tedavi giderleri, bakım ve hizmetleri, örf, adet ve kişilerin mali durumları dikkate alınarak, nafaka mükellefi fūrû' tarafından yerine getirilmesi, dinen ve hukuken zorunlu bir vecibe niteliğindedir.

3.4. İslâm Aile Hukukunda Ebeveyne Karşı Nafaka Mükellefiyetinin Düşmesi

İslâm aile hukukunda nafaka, ihtiyaç halinde olan ebeveynin zaruretten kurtarılıp, hayati ihtiyaçlarının temin edilmesine matuf olan, kişisel bir hak olup, kişinin varislerine intikal etmemektedir. Zira ebeveyn ile fūrû' arasında borçluluk ilişkisi olan bu mükellefiyet taraflardan birinin ölmesi ile sona ererken, varisler bu nafakayı talep edememekte ve onlara akseden bir borçluluk söz konusu olmamaktadır.¹⁰⁴

Hısımlık nafakası içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan ebeveyn, çalışma gücüne sahip dahi olsa fakir olduğunda fūrû'dan nafaka talep edebilirken, fūrû' ise, ebeveyninin iyiliği ve maslahatına memur olduğundan onların nafakasını karşılamakla mükellef olmaktadır.¹⁰⁵ Ancak fakir ve muhtaçlığı olan ebeveynin bu zaruretten kurtularak kendi geçimini sağlayacak mali imkâna ve sağlığa kavuşması halinde, fūrû' üzerinden bu

¹⁰² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, c. III, s. 161; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. XI, s. 379; Şîrbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, c. III, s. 586; Özcan, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 36; ez-Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, c. X, s. 87; Hayreddin Karaman, *Aile İlmihali*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, s. 168.

¹⁰³ TMK, "Madde 330"; Turgut Akıntürk, Derya Ateş Karaman, *Türk Medenî Hukuku: Aile Hukuku*, İstanbul: Beta Yayıncılık, c. II, 2014, s. 402, 403.

¹⁰⁴ Ebû Zehra, *Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 431; Özcan, *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 133, 134.

¹⁰⁵ Kâsânî, *el-Bedâi'u's-Sanâi'*, c. V, s. 180; Ebû Zehra, *Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 419.

yükümlülük kalkmaktadır.¹⁰⁶ Aynı zamanda zengin ve çalışma kuvvetine sahip nafaka mükellefi fürû'un, malını kaybederek zenginliğinin sona ermesi veya hastalık, kötürümlük, felç olma gibi zaruri durumla çalışmaktan aciz kalması halinde kendi nafakasını dahi karşılamakta çaresiz kalmasıyla fakir ebeveyninin nafakasını sağlaması düşünülemeyecek bir durumdur.¹⁰⁷ Bu durumda fürû'un nafaka mükellefiyeti kalkmakta ve nafaka alacaklısı ebeveyn varsa diğer hısımların sorumluluğu altına girmektedir.

Sonuç olarak İslâm aile hukukunda, ebeveyn ve fürû' arasında nafaka alacaklısı ve borçlusu olmak için bir takım şartların bulunması gerekir. Zira bütün bunlar arızı durumlar olup bulunması gereken şartların ortadan kalkmasıyla nafaka sorumluluğu düşecek, şartların sağlanması ile yükümlülük tekrar başlayacaktır.

Sonuç

İslâm hukukunda bireyin ihtiyaçlarının karşılanmasında öncelikle kendisini daha sonra ailesi ve nafakasını sağlamakla yükümlü olduğu yakın akrabaları başta olmak üzere bütün sosyal kesimler sorumludur.

Toplumunu oluşturan unsurlardan olan aile, bireyden topluma uzanan bir köprü vazifesi görmektedir. Nitekim aile içindeki yardımlaşma ve dayanışma da toplumsal birlikteliğe ve sosyal dayanışmaya uzanan bir köprüdür.

İslâm aile hukukunda, toplumu oluşturan aile içerisindeki maddi ve manevi yardımlaşma ve dayanışmayı ise hısımlık nafakası karşılamaktadır. Sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın topluma yayılıp daha geniş kitle oluşturması açısından hısımlık nafakası usûl, fürû' ve mahrem yakınlar arasındadır.

İslâm aile hukukunda hısımlık nafakasının temelini oluşturan usûl ve fürû' arasında bulunan hak ve yükümlülükler soy bağı üzerine kurulurken, bu bağı oluşması veya sona ermesi doğuma bağlı, zorunlu bir ilişkiyi ifade eder. Bu zorunlu ilişki ise usulün özelinde ebeveyn ve fürû'un birbirine karşı bakım ve nafaka yükümlülüğünü de beraberinde getirmekte ve bu hısımlar arasında nafaka mükellefiyeti bulunmaktadır.

¹⁰⁶ Ebû Zehra, *Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 419; Komisyon, *Fetâvâyi Hindiyîye*, c. III, s. 428.

¹⁰⁷ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, c. IV, s. 348, 349; Özcan, *İslam Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, s. 137, 138; Erbay, *İslam Hukuku'nda Evlilik Ve Hısımlık Nafakası*, s. 92, 93; Ateş, "Ergin Akrabaya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", s. 24.

Hısımlık nafakasında, kazançtan aciz olsun ya da olmasın fakir ebeveynin nafakasından, erkek veya kız, Müslim ya da gayrimüslim olması fark etmeksizin zengin fūrū', diğer hısımları ortak etmeksizin tek başına sorumludur. Fakat fūrū' fakir olursa, ebeveynin fakirliğinin yanı sıra kazanç sağlamaktan da aciz olması gerekir. Çünkü kazançtan aciz olmayan ebeveynin, kendisi de geçim sıkıntısı çeken fūrū'undan nafaka talep etmesi hakkaniyete uygun değildir.

Hısımlık nafakası mükellefi olabilmek için gereken şartları taşıyan birden fazla fūrū olduğunda, ebeveynlerine farklı yakınlık derecelerine sahip bulunurlarsa, onlara yakınlık ve cüz'iyeti esas alınmalıdır. Eğer aynı yakınlık derecesine sahiplerse kız veya erkek fark etmeksizin eşit olarak ebeveynlerine karşı nafaka yükümlülüklerini yerine getirmelidirler.

İslâm hukukçuları, sadece tek bir fūrū'un nafaka borçlusu olması halinde, kendisi, eş ve çocuklarının nafakasını temin ettikten sonra arta kalan tediye ebeveyninden yalnızca birinin nafakasını temin etmeye yetmesi durumunda, fakihlerden bazısı önceliğin anneye, bazısı babaya, bazısı da eşit olarak paylaşılması gerektiğini ifade etmektedirler. Fakat birini diğerine tercih etmek bir evlat için zor bir durumdur. Böyle bir durumda fūrū'un mali gücü dâhilinde ebeveyn arasında eşit olarak paylaşılması, bunun da ebeveynin ihtiyaçlarını tam olarak sağlamaması halinde, kendi evine alarak geçimine ortak etmesi, bu da mümkün değilse sosyal devletin ilgili kurumlarından destek alarak ebeveyni kendi haline terk edilmeden aile içinde bakımlarını sağlamalıdır.

Anne-babanın bakım ve nafakalarını sağlarken, nafaka kapsamında nelerin gerekli olduğunun belirlenmesinde, onların yaşı, sağlık durumları, yaşam şekilleri dikkate alınmalıdır. Aynı zamanda ebeveynin hayatlarını sürdürebilmeleri için gerek alacaklı gerekse borçlu açısından örf, adet ve sosyo-ekonomik durumları göz önüne alınarak nafakanın takdir edilmesi gerekir. Ayrıca İslâm aile hukukunda hısımlar arasında bütün bu sorumluluklar arızı olmakla beraber nafaka mükellefi veya alacaklısı yeri geldiğinde zenginken fakirleşir, fakirken zenginleşebilir, hasta iyileşir, sağlıklı olan hastalanabilir. Bundan dolayı şartların değişmesiyle ebeveynlere karşı nafaka sorumluluğu da kalkabilir. Fakat sorumluluk kalksa da onların haklarını ödemek mümkün olmadığından hiçbir zaman ebeveynlere iyilik etmekten, onların hizmetinde bulunmaktan geri durulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Akıntürk, Karaman ve Turgut, Derya Ateş, *Türk Medenî Hukuku: Aile Hukuku*, İstanbul: Beta Yayıncılık, c. II, 2014.
- Akyüz, Vecdi, "Akraba", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. II, 1989, ss. 285-287.
- Asayesh, Özben ve Fereshteh Ebadı, Mevlüt, "Huzurevleri ve Yaşlılık: Ağrı ve İstanbul Örnekleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 23, 2019, ss. 849-864.
- Ateş, Üveys, "İslâm Hukukunda ve Türk Medeni Hukukunda Ergin Akrabaya Karşı Nafaka Yükümlülüğü", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı: 13, 2019, ss. 1-31.
- Ayık, Hamiyet, Eşin Nafakasını Düşüren Haller, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Bekdemir, Sezai, *Nafaka İlmihâli*, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2019.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (ö. 1391/1971), *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, c. II, 1968.
- Boynukalın, Mehmet, "Usûl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXII, 2012, ss. 198-199.
- Cengiz, İftar, "Türk Sosyal Güvenlik Sistemi İçerisinde Yaşlılara Yönelik Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler", *Sosyal Güvenlik Dergisi*, sayı: 2, Aralık/2018, ss. 23-40.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (ö. 370/981), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, ter: Mehmet Keskin, Ankara: İ'tisam Yayınları, c. VII, 2018.
- Cezîrî, Abdurrahman (ö. 1360/1941), *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi*, çev: Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, c. VI, 2007.
- Çağrı, Mustafa, "Ana Baba", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. III, 1991, ss. 103-105.
- Çelik, Özlem, İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası Mükellefiyetinde Din Farkı, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Çetintaş, Recep, "İslâm Hukuku'nda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 24, 2014, ss. 185-203.
- Çolak, Abdullah, *İslâm Aile Hukuku*, Malatya: Yılmaz Yayıncılık, 2016.
- Desûkî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Arafe (ö.1230/1815), *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-Kebîr*, (b.y): Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, c. II, 2015.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *Sünen*, tah: Ebû Turâb Âdil b. Muhammed, Ebû Ömer Amâdiddîn b. Abbâs, Beyrut: Dâru't-Tâsîl, c. V, 2015.
- Ebû Zehra, Muhammed (1898-1974), *Ahvâlü'ş-Şahsiyye*, Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabiyye, 1957.
- Erbay, Celal, "Nafaka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXII, 2006, ss. 282-285.
- , Celâl, *İslâm Hukuku'nda Evlilik ve Hısımlık Nafakası: Kitâbu'n-Nafakat ve Türk Yargı Kararları ile Mukayeseli Olarak*, Bakü: Göytürk Neşriyat, 1995.
- Erdem, İbrahim Hayrullah, İslâm Hukukunda Nafaka, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Erol, Ayten, *Social Protection in Islamic Law*, Germany/Berlin: Peter Lang GmbH, 2018.

- Garyânî, Sâdık Abdurrahman, *el-Fıkhü'l-Mâlikî ve Edilletuhû*, Beyrut: Müessesetu'r-Reyyân, c. III, 2002.
- Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *Hâşiyetü's-Sindî alâ Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, tsh: Ebû Hasan Nüreddîn Muhammed b. Abdî'l-Hâdî es-Sindî, Kâhire: Dâru'l-Me'sûr, c. II, 2010.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (ö. 1252/1836), *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr*, tah: Adil Ahmet Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvız, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. V, 1994.
- , Muhammed Emin Ömer, "Usûl ve Fûrûun Nafakasıyla İlgili Nakiller Üzerine Bir İnceleme", çev: Kemal Yıldız, İlyas Yıldırım, Mehmet Gayretli, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 13, 2009, ss. 441-470.
- İbn Cellâb, Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasen el-Basrî (ö. 378/988), *et-Tefrî' fî Fıkhî'l-İmâm Mâlik b. Enes*, tah: Sayid Kisravi Hasan, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. II, 2007.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'îd (ö. 456/1064), *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, tah: Muhammed Münîr ed-Dımeşkî, Mısır: İdâretü't-Tıbbâti'l-Münîriyye, c. X, 1352.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö. 620/1223), *el-Muğnî*, tah: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed el-Halev, Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, c. XI, 1997.
- , Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö. 620/1223), *el-Kâfi*, tah: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Gize (Mısır): Dâru'l-Hicr, c. V, 1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö. 273/887), *Sünen*, tah: Şehâbüddîn el-Bûsîrî, Riyâd: Mektebetü'l-Maarif, c. II, 1998.
- İbn Manzûr, Ebû Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem (ö. 711/1311), "Nfk", *Lisanü'l-Arab*, tah: Yusuf el-Bakaî, İbrahim Şemseddîn, Nizâl Alî, Beyrut: Müessesetu'l-Alemiyyi li'l-Matbûât, c. III, 2005.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî (ö.970/1563), *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. IV, 1997.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 595/1198), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457), *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, c. IV, (t.y).
- İmrânî, Yahyâ b. Ebî'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad b. Abdullah İbn Muhammed b. Mûsâ (ö.558/1163), *el-Beyân fî Fıkhü'l-İmâm eş-Şâfiî*, tah: Ahmed Hicâzî Ahmed Sekkâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. XI, 2002.
- Kahveci, Nuri, *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.
- Karaman, Hayreddin, *Aile İlmihali*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Kâsânî, Alaaddîn Ebî Bekr b. Mes'ûd (ö. 587/1191), *el-Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, tah: Ali Muhammed Mu'avvız vd., Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, c. V, 2003.
- Komisyon, *el-Mevsû'atu'l-Fıkhîyye*, Kuveyt: Viâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, c. XXXI, 2002.
- Komisyon, *Fetâvâyi Hindîyye (Fetâvâyi Alemgiriyye) Ansiklopedik İslâm Fıkhı*, trc: Mustafa Efe, İstanbul: Huzur Yayınevi, c. III, 2004.

- Köse, Saffet, "İslâm Açısından Ebeveynin Çocukları Üzerindeki Hakları veya Çocukların Ebeveynine Karşı Vazifeleri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 12, 2008, ss. 345-368.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (ö. 450/1058), *el-Hâvi'l-Kebîr*, tah: Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, c. XI, 1994.
- Merginânî, Şeyhü'l-İslâm Burhânüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir (ö.593/1197), *İslâm Fıkından Tahkikli ve Tahriçli el-Hidâye Tercemesi*, çev: Ahmed Meylânî, İstanbul: Hayrettin Kahraman Neşriyat, c. II, 1990.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref (ö. 676/1277), *Kitâbu'l-Mecmû' Şerhi'l-Mühezzeb li's-Şîrâzî*, tah: Muhammed Necib el-Mutî, Kâhire: Mektebetü'l-İrşâd, c. XX, 1954.
- Özcan, Ruhi (ö. 1406/1986), *İslâm Hukuku'nda Hısımlık Nafakası*, İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996.
- , Ruhi (ö. 1406/1986), *İslâm Hukuku'nda Karı Koca Nafaka Mükellefiyeti*, *Basılmamış Doktora Tezi*, Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, 1976.
- Remlî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza el-Menûfî el-Ensârî (ö. 957/1550), *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, c. VII, 2003.
- Ruhi, Ahmet Cemal, *Yargıtay İçtihatlarıyla Nafaka Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2010.
- Sahnûn, Saîd b. et-Tenûhî (ö.240/854), *El-Müdevenetü'l-Kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, c. II, 1994.
- Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed (ö.483/1090), *Kitabu'l-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, c. V, 1989.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs (ö.204/820), *el-Ümm*, tah: Rifat Fevzi Abdulmuttalib, Kâhire: Dâru'l-Vefâ', c. VI, 2001.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed (ö. 1250/1834), *Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr*, (b.y): Matbaatü Mustafa el-Bâbî, c. VI, (t.y).
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf (ö. 476/1083), *el-Mühezzeb fî Fıkhî'l-İmâmî's-Şâfiî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, c. III, 1995.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb (ö.977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâzi'l-Minhâc*, tah: Muhammed Halîl 'Îtânî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, c. III, 1997.
- Tekinay, Selâhattin Sulhi, *Türk Aile Hukuku*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1971.
- Türk Hukuk Lûgatı*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1991.
- Türk Medeni Kanunu Mevzuatı*, Ankara: Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Dairesi Başkanlığı, 2017.
- ez-Zuhaylî, Vehbe (ö. 1436/2015), *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, çev: Ahmet Efe vd., İstanbul: Risale, 2015.